

Állásokból való származásukat azonban most is elárulják azzal, hogy *padlásuk* éppenúgy *takarmánytartó*, mint volt valamikor az állások, sőt házak fedele (*Ért.*: 1930, 74.). Ez a szokás úgy látszik a székely csűrökben tetőzik, melyeknél a csűristálló hiúját, a padlásra épített fal által, a juhhodályok falainak módjára, a rendesnél magasabbra emelik.³

Bátky Zsigmond.

A magyar nép eredete.

(Kritikai tanulmány.)

Jelen tanulmányom megírására Németh Gyulának „A honfoglaló magyarság kialakulása” c. könyve készített.* Ez a könyv ugyanis hatalmas anyagra támaszkodik, rengeteg érdekes megállapítást, élelméjű következtetést tartalmaz, azonban végső eredménye már első olvasásra is teljesen elfogadhatatlannak látszott számomra. Németh Gyula szerint ugyanis a magyarság 8–9 török törzsnek egy finnugor törzsszel, helyesebben hordákból álló, minden szervezetet nélkülöző néptömeggel való egyesüléséből alakult ki. Ha a honfoglaló magyarság tényleg ilyen módon alakult volna ki, ebben az esetben a magyar nyelvnek el kellett volna tűnnie, annál is inkább, mert hiszen

³ Az alföldi *mennyezetnélküli* (!) tüzelős ólak, v. óltanyák keletkezése — szerintünk — más volt (*L. Ért.*: 1929, 11 stb.).

A régi istállóknak (s részben házaknak) nem volt padlásuk, helyesebben hiújuk, v. padlásterük, mert tetejük, éppen a széna felrakhatása miatt olyan lapos maradt, mint az ősi állásoknak. Elmaradt volgamenti török népeknél ez ma is így van. (*L. pld.*: *Heikel*: „Die Gebäude der Csermissen” etc. *ISFOu IV.*). A padlásépítés a házépítésről mehetett át az istállókra.

Az istállók keletkezésének általunk magyarázott módjára rámutat *Heikel* is. A középső-volgai ugorok tatár hatásokat eláruló melléképületei tárgyalásában, ahol ilyen csűr és istálló-állások általánosak. A fészerszerű állások neve itt *szaraj*, de ugyancsak így hívják a cölöpökön álló, istálló tetején lévő szénáscsűrűt, és a vele egyértékű istálló szénapadlást is. Ez a *szaraj*, az istálló feletti szénapadlás megjelölésére nemcsak a magyarorszoki közé hatott el („Zschr. f. oest. Volkskunde 1913, 83”), hanem átment a karéliei finnekhez is. (*Heikel*: 295, XXVI). A *szaraj*-ház típus különben (földszinten istálló, emeleten lakóház) Perzsiában, Törökországban, a Balkán egy részében is általános. Idetartozik az északi orosz „emeletes ház” is. Az eredetileg karám, azaz *kerítés* jelentésű török *csulán* szó pedig egyenesen a déli magyarországi házba került be, a lakóhelyiségtől deszkafallal, v. függönnyel elrekesztett, női szoborész megjelölésére. Igen tanulságos kultúrdokumentumok ezek.

* Németh Gyula könyvét behatóan ismertette Bibó István (N. Ny. III. 11–38) és Zichy István gróf (Száz. LXV. 177–185).

Németh feltevése szerint a magyarság majd egy évezreden keresztül török népektől körülvéve török törzsszövetségek keretében élt. Azonban nemcsak hogy nem halt ki a magyar nyelv, hanem a Németh által felételezett hosszantartó és bensőséges érintkezés nyelvi eredménye — nem több 200 egynéhány kölcsönszónál,* a magyar nyelv belső strukturáját pedig a török hatás még csak annyira sem érintette, mint a későbbi szláv hatás: a finnugor szerkezeti sajátosságokat tisztán megőrizte.

Németh Gyula elméletének ez a belső ellenmondása kétségtelenné teheti számunkra, hogy ez az elmélet a magyarság kialakulására vonatkozólag az utolsó szót még nem jelentheti. A következőkben tehát megkíséreljük a magyar őstörténet körébe vágó legnevezetesebb tényeket és az ezeket magyarázó elméleteket módszeres és rendszeres kritikai vizsgálat tárgyává tenni. Vizsgálatunknál — amennyire ezt az anyag természete megengedte — igyekeztünk a néptudomány szempontjait fokozottabb mértékben érvényesíteni, mint ahogy ez az eddigi magyar őstörténeti kutatásban történt. A néptudományi beállítottságú vizsgálat szükségét különben Németh Gyula könyvéről szóló ismertetésében már Bibó István is hangsúlyozta (N. Ny. III. 32—33). — Természetesen nem elégedhettem meg csupán negatívumokkal, megállapításaimat rendszerbe is foglaltam, hogy ily módon a magyar nép eredetéről az eddigi elméleteknél harmonikusabb összefoglaló képet nyújthassak.

I. Az ősmagyar nép gazdasága.¹

A finnugor és ugor ősnépet azok az őstörténeti kutatóink nézetem szerint tévesen ítélték meg, akik azt teljesen primitív, zsákmányoló életmódot folytató népnek tekintették. Ez a felfogás a legújabb időkig közkeletű volt. (Csupán Németh Gyulánál ismertem fel egy mérsékeltebb állásfoglalásra való törek-

* Egybevetésképpen megemlíthetem, hogy a német nyelvben körülbelül 600 régi latin kölcsönszó van.

¹ Sok vonásában az enyémhez hasonló vagy vele egyező felfogást képviselt az ősmagyar nép gazdaságára vonatkozólag két újabban megjelent cikkében Munkácsi Bernát is (Ethn. XLII. 12—20 és 33—34). Nem a prioritást akarom azzal vitatni, amikor szükségesnek tartom leszögezni, hogy tanulmányom Munkácsi cikkeinek megjelenése idején már rég készen volt, hanem csupán az olvasó előtt kívánom igazolni magamat, hogy nem kölcsönöztem, ha egyes dolgokban esetleg azonos érveléssel is mondom ugyanazt, mint Munkácsi. Hogy pedig a Munkácsiéval egyező megállapításokra is, teljesen önálló és az övétől független okoskodás alapján jutottam el, az különben munkám ezen fejezetének felépítéséből, más szempontokból kiinduló gondolatmenetéből is világosan kitűnik. Nagy örömet

vést.) Az alapja ennek a felfogásnak tulajdonképpen az volt, hogy a legprimitívabb fokon álló finn-ugor népeknek a viszonyaiból következtetve, az ősnépet ezeknél is jelentékenyen primitívabbnak képzeltek el. A vogulok és osztjákok azonban pl. nem azért nem művelik a földet, mert a földművelést őseik sem ismerték, hanem mivel olyan vidékekre szorultak, ahol a földművelés eredményekkel egyáltalán nem kecsegtet. Ezenkívül általában elterjedt volt korábban az a — már az őkorból örökölt — felfogás, hogy a földműveléshez az emberiség az állattenyésztés fokozatán keresztül jutott el a legprimitívabbnak képzelte halász-vadász állapotból. Az újabb etnológiai kutatások ezt a felfogást lényegesen megváltoztatta, amennyiben kitűnt, hogy a föld megmunkálása növénytermelés céljából époly ősi, vagy talán még ősi kulturszerzeménye az emberiségnek, mint állatoknak ruházkodás és táplálkozás céljából való tenyésztése (hasznot nem hozó szelídített állatai a legprimitívabb népeknek is vannak). Így hát nem meglepő, hogy az újabb kutatások, amelyeket Toivonen foglalt össze,² azt is kimutatták, hogy a finn-ugor ősnép létének gazdasági alapját már az állattenyésztés mellett folytatott primitív földművelés képezte. Azért nevezhetjük ezt az ősnép gazdasági alapjának (a halászatról és vadászatról természetesen nem mondtak le), mert a család zavartalan létfenntartását a primitív földművelés és az állattenyésztés tette lehetővé: a tiszta halász-vadászéletmód mellett a családot állandóan éhínség fenyegeti az eredmény bizonytalansága folytán. Ez a magyarázata annak is, hogy finn-ugornak tekinthető ananyinói kultúra kiterjedési területe aránylag szűk határok közé szorul az Oka, Felső-Volga és Káma melékén.

Ennek a primitív földműves kulturának a nyomai az összes finnugor nyelvekben megmaradtak, mindenesetre a legkevésbé a magyar nyelvben, ahol az ősi földművelésre vonatkozó szókészletet elborították a török és szláv jövevényszavak. Azonban a magyar nyelvben is maradt elég nyoma ennek az ősi földművelésnek, bár az idetartozó szavaink tanúságát eddig jóformán erőnek-erejével nem akartuk észrevenni. *Kenyer* sza-

jelentett számomra annak a felismerése, hogy okoskodásom több fontos kérdésben egy nyomon haladt a magyar nyelvtudomány ezen kiváló mesterével, akinek úttörő munkássága nélkül a magyar őstörténetre vonatkozólag is vajmi keveset tudhatnánk; azt a reménységet merítettem ugyanis a Munkácsival való egyezésekből, hogy egyéb vonatkozásokban is a jó úton jártam fejtegetéseimben.

² Toivonen J. H.: Über Alter und Entwicklung des Ackerbaus bei den finnisch-ugrischen Völkern. 1928 (MSFon. LVIII).

vunkra például Zichy István gróf megjegyzi,³ hogy ez valamilyen gyökérből, vagy esetleg erre alkalmas fakéregből készült kásászerű eledelt jelenthetett. Ugyan miért ettek volna az ősmagyarok, vagy finnugor őseink gyöker- és fakéregkását (híret sem hallottam az ilyen eledelnek), amikor az összes finnugor nyelvek tanúsága szerint volt buzájuk, kölesük? Volt bizony az ősmagyaroknak is gabonájuk, mert *sört* fakéregből nem erjeszthettek volna, pedig ez a szó és e fogalom is finnugor korból való (v. ö. Zichy i. m. 16.). És a sörtől bizony *le-részed*hettek, úgyhogy ennek az állapotnak az elérésére az ősmagyaroknak sem volt okvetlenül szükségük légyölő galócát élvezniök (v. ö. Zichy i. m. 31.). Ide tartozik még *köles* szavunk és nagy valószínűséggel a régi nyelvi, gabonát jelentő *ed* szavunk is, amelyet Fokos Dávid (Nyr. LI, 71.) vetett egybe finnugor megfelelőivel (az EtSz. ezt az etymológiát kérdőjellel közli). — A táplálkozást szolgáló állattenyésztésre vonatkoznak *juh*, *tej*, *fejni* szavaink. Az a nép, amely ezekkel a kulturjavakkal rendelkezett, semmikép sem tekinthető zsákmányoló életmódot folytató primitív népnak. — Mivel a gazdasági kulturának mindig egy bizonyos társadalmi berendezettség felel meg, azért az ősmagyarok társadalmi berendezettségét sem tekinthetjük annyira primitívnek, mint őstörténeti kutatóink teszik. A zsákmányoló életmódot folytató úgynevezett primitívek hordákban élnek, a primitív földművelők és állattenyésztők azonban mindenütt megteremtették a törzsi szervezetet, és nem lehet okunk az ősmagyarokat ezen a téren is primitívebbeknek képzelni más, hasonló gazdasági viszonyok között élő népeknel.

Épígy teljesen elhibázott békés természetű finnugorokról és harcias törökökről beszélni. Egyetlen nép, vagy faj sem békés vagy harcias természetűl fogva, hanem ilyenné, vagy olyanná lesz a gazdasági és politikai viszonyok nyomása folytán: a földműves békés, amíg nem bántják, a nomád pedig harcias, mert muszáj annak lennie. És e tekintetben egyáltalán semmi különbséget nem jelent az, hogy az illető nomád nép török, iráni, vagy sémi nyelvet beszél-e, így tehát a finnugor nyelv, vagy „faj” sem lehetett a harciasság akadálya az ősmagyaroknál.

Az ugorkornak a finnugor őskorral szemben gazdasági téren nevezetesen gyarapodását jelentette az a körülmény, hogy az ősgorok már megismerkedtek a lóval és áttértek tenyésztésére is. Ezt nyelvi tények alapján már Munkácsi és

³ Zichy gr.: A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig. 1923, 4 (M. Ny. K. I 5, f.).

Szinnyei is feltették, és tőlük a külföldi tudomány is átvette ezt a tanítást. Egy adatot még szolgáltatott erre nézve Simonyi is. A magyar lótenyésztés ősi nyelvi anyagát rendszeresen összefoglalta és újabb idevágó nyelvi egyeztetésekkel kiegészítette egy előadásában Mészöly Gedeon.⁴ Ez az ugor-korra visszamenő, a magyarban részben már elavult, a lótenyésztéssel kapcsolatos szó- és kifejezőkészlet a következő: *ló, fölő, „primaló”, gyermekló, „csikó”, másod-, harmadfülő, lóra elleni, lóra ülni, nyereg, ostor* és talán *fék és kengyel* is. Ha Mészöly megelégedett volna a lótenyésztés fogalmi körébe tartozó néhány újabb magyar-obiugor szóegyeztetésének leközlésével, fejtegetéseit valószínűleg mindenki egyszerűen tudomásul vette volna. Ő azonban helyénvalónak látta, hogy a lótenyésztés körébe vágó nyolc biztos magyar-obiugor szóegyeztetés meglétének a tényből bizonyos következtetéseket is levonjon, amelyek a magyar őstörténetnek a magyar-török viszonyra vonatkozó kérdéseit is érintették. Mivel pedig Mészöly következtetései nem igen kedveztek annak a jelenleg divatozó felfogásnak, amely a magyarságban valami nyelvétvesztett török népet óhajtt látni, a „törökpárt”-iak közül néhányan bírálat tárgyává tették Mészöly fejtegetéseit. Bátky Zsigmondnak — amint ez Mészöly Gedeonnal való vitájából kitűnt — nem nagyon szerencsés hozzászólásánál⁵ figyelemreméltóbbak Zichy István gróf megjegyzései (M. Ny. XXVII. 12—19.). — Mivel ez a lóügy a magyar őstörténeti kutatásban annyira az érdeklődés közepontjába került — és méltán —, nem elégedhetek meg a magam részéről sem annak az egyszerű kijelentésével, hogy csatlakozom Mészöly felfogásához, aki értesülésem szerint felelni fog Zichy nyelvészeti ellenvetéseire is. A magam részéről főleg a néptudomány szemszögéből óhajtom az ősmagyar lótenyésztés kérdését — Zichy fejtegetéseivel kapcsolva mondanivalóimat — megvilágítani.

Hogy Zichy hozzászólásában is mennyi az egyoldalú túlzás, azt legjobban a következő mondatával jellemezhetjük: „*Ló, nyereg és ostor* szavaink pedig alig bizonyítják erősebben azt, hogy az őssugor valamikor lovas nép volt, mint ahogy *oroszlán* szavunk azt bizonyítaná, hogy a magyarok valamikor léptenyomon oroszlánokkal viaskodtak“ (i. h. 18. l.). Ha csupán a *ló* volna meg ebből a fogalmi körből, akkor sem volna alkalmas arra, hogy olyan *jövevényszó*val mint *oroszlán* állítsuk egy sorba, hisz a *juh* szóról egészen másként vélekedik Zichy is,

⁴ Mészöly G.: Mióta lovas nép a magyar? (N. Ny. I. 205—14).

⁵ V. ö. Népr. Ért. XXI. 119 ll.; Ethn. XLI. 60/61. 119—25.

jóllehet ez a szó teljében egymagában áll; az indogermán őstörténeti kutatásban pedig csupán egyetlen szóegyeztetésből következtek az indogermán ősnép lótenyésztésére (v. ö. Schrader, Reallexikon. 622.); a következtetés helyességét pedig az archaeológiai kutatás is igazolta⁶ és jelenleg ez a felfogás általánosan elfogadottnak tekinthető. Mivel azonban a lótenyésztés fogalmi köréből még Zichy is három szót és tárgyat (!) tart szükségesnek az ugorkorra nézve feltenni, az oroszlánharcokra vonatkozó irónikus megjegyzése igen nagyon nem helyénvaló. Annyira nem, hogy a következő mondatában már önmagával keveredik ellenmondásba, amikor megjegyzi: „De ha lovas nép nem voltak is, a halász-vadász ugorok, vagy az előmagyarok egyes fejedelmei, nemzetségfői tarthattak lovat“. Tehát mégis! Ha pedig volt lovuk, akkor esetleg nemcsak a fejedelmeknek lehetett meg a joguk a lótartásra, hanem lehettek ménesei az egyes nemzetségeknek is. Zichy ugyanis elfeledkezik arról, hogy a ló eredetileg nem magányosan, hanem csordában élő állat volt. Az pedig tudott dolog, hogy a ló tenyésztése már a paleolith korban megkezdődött, hisz a legkönnyebben szelídíthető és tartható állatok egyike, de nem „házi állat“ volt eredetileg, hanem nagy csordákban, félvad állapotban terelgették őket, mint a szamojédek a rénszarvasaikat. Az ugor kor lótartása sem különbözhetett lényegesen a turkesztáni lótartástól, ahol a ménések téli takarmányozásáról egyáltalán nem gondoskodnak, a lovak télen csak azzal élnek, amit a hó alól kikaparhatnak, bár így néha szigorúbb télben ezrével pusztulnak el (Much. i. m. 316—17.). És nevezetes, hogy ennek az ősi formájú primitív lótartásnak az emléke maradt meg a vogulok énekeiben is, ahol bizony ménesekről van szó, amelyeknek a mai vogulok még a hírét sem hallhatták. Fontos e tekintetben, hogy nem újabb eredetű hősi énekeikben emlegetik a harmadfü-lovat és a méneseket, hanem legősibb mithikus énekeikben, ami arra mutat, hogy a ló ősi régiség ezekben. Zichy ezekre nézve a jugriaiak vallási képzetait emlegeti, amelyekben szerinte az izlám hatása mutatkozik: az izlamból származó vallási képzetek között azonban ménések semmiesetre sem szerepelhettek.

Több XVI—XIX. századi adatot hoz fel Zichy arra nézve, hogy a voguloknak és osztjákoknak „nagy lótenyésztésük“ vagy komolyabb állattartásuk nem volt. Zichy nem hisz abban sem, hogy a vogulok és osztjákok mai gazdasági és műveltségi állapota visszafejlődésnek volna tekinthető; szerinte ezek mindig csak kóborló halász-vadász népek voltak és természetesen az őst-

⁶ Much, Die Heimat der Indogermanen 2. 288 II.

magyarok is, pedig olyan ethnographus; mint pl. Sirelius, aki hosszabb időt töltött köztük és így alaposan megismerhette őket, szintén a visszafejlődési elméletet képviseli.⁷ Ezért szerintünk XVI—XIX. század irodalmi adataiból csak nagy óvatossággal — de negatív irányban semmikép sem — lehet az ugor-kor állapotaira következtetni. Különben az ilyen leírások adatai sem teljesen megbízhatók a gazdasági viszonyokra nézve, hisz az újabb korban is többször előfordult pl., hogy utazók egymásról primitív viszonyok között élő népről azt írták, hogy nem ismeri a földművelést; még később azután kitűnt, hogy csupán a férfiak nem foglalkoznak az illető népnél a földműveléssel. Sőt ha pl. a germánokra nézve csak Caesar tudósítását ismer-nénk, azt gondolhatnánk esetleg, hogy valami vadász nép volt, mert Caesar szerint a földművelést megvetették és legkedvesebb foglalkozásuk a vadászat volt.

Hivatkozik Zichy arra is, hogy a vogulok a lótarásra, elő-fogatra, lótakarmányra vonatkozó fogalmak nagyrészt a jö-vevényszavak tanúsága szerint a tatároktól tanulták. Ebből a körülményből azonban époly kevéssé következik az, hogy az ösugoroknak nem lett volna nagy lótarásuk, amint a magyar nyelv ugyanezen fogalmi körre vonatkozó, feltűnően nagyszá-mú szláv jövevényszavaiból (*kanca, kabola, zabla, patkó, kapta, lópata, pányva; széna, szalma, abrak, zab, jászol* stb.) sem kö-vetkeztethető az, hogy a honfoglaló magyarok nem lovas nép voltak és hogy a magyarországi szlávoktól vették csak át a „nagy lótenyésztést“.

Hogy a vogulok és osztjások mikor voltak kénytelenek fel-hagyni az állattenyésztéssel, azt nem tudhatjuk. Az okokat, me-lyek ezt a változást gazdasági életükben előidézték, csak gya-níthatjuk. Valószínűleg legnagyobb szerepet játszott ebben a tekintetben a klíma elzordulása, amely évszámításunk előtt néhány századdal kezdődött el.⁸ Egy-egy hirtelenül fellépett szí-korúbb télen esetleg egész állatállományuk elpusztult.⁹ Azután

⁷ U. T. Sirelius, Die Herkunft der Finnen. 1924, 46.

⁸ Kai Donner, J.S.F.Ou. XLIV. 2. 9. l.

⁹ Fr. von Schwarz több adatot hoz fel arra nézve, hogy néhány évtizeden belül is mekkora katasztrófák érték a kirgizeket abból kifolyó-lag, hogy állatállományuk nagy része egy-egy zordabb télen éhen veszett; 1860-ban Turkesztán egy tartományában az állatállomány 80%-a pusztult el, 1879/80-ban az egész állomány fele, egyes vidékeken 90%-a; az 1896/97-i szigorú tél ismét hatalmasan megtizedelte állatállományukat: orosz ujságok tudósítása szerint 1897 március második felében Csimkent tarto-mány 9 községében: 124,341 juh, 27,166 kecske, 1643 ló, 634 teve, 8712 marha és 333 szamár veszett éhen. (Fr. von Schwarz, Turkestan etc. 76.).

gondolhatunk idegen népek támadására, amely résziint megfoszthatta őket nyájaiktól, résziint arra kényszerítette őket, hogy északibb vidékre költözzenek, ahol az állattenyésztés feltételei már hiányoztak. Végül pedig elvonhatta őket az állattenyésztéstől a prémvadászat rendkívül jövedelmező volta is, a prémekért ugyanis mindig lehetett megfelelő csereértéket kapni, míg az állatokért nem. Hogy a változott viszonyok között az obiugorok nem tudták megőrizni lótenyésztésüket, mint a Léna-vidéki jakutok, akikre Zichy hivatkozik, abból sem következik egyáltalán, hogy korábban nem lett volna lótenyésztésük. A tunguzok sem tudták megtartani korábbi lótenyésztésüket, pedig ők is mai vándorlási területüktől jelentékenyen délebb fekvésű vidékről szorultak északra. A tunguzok úgy segítettek magukon, hogy felültek a rénszarvas hátára, a vogulok és osztjákok pedig a kutyaszánra, amely Jugria terepviszonyai mellett a legalkalmasabb közlekedési eszköz volt.

Az ősgorok lótarításának gazdasági célja bizonyára nem volt más, mint egyéb népeknél: tartották tejéért, húzáért, bőréért, ináért és végül, mint házas állatot. — A rendszeres lóhúsevésről tudtommal magyarországi emlékek nem szólnak, azonban a lóáldozatnak megmaradt az emléke. Az pedig közismert dolog, hogy azokat az állatokat szokták feláldozni az isteneknek, amelyek emberi táplálkozás céljára is szolgáltak, illetve amelyeknek a húsat az ember is legtöbbre becsülte; különben az áldozati állatok legtöbb részét az áldozásban résztvevők mindenütt el is szokták fogyasztani.¹⁰ Amint majd látni fogjuk, Julianus a XIII. században a Bjelaja mellékén vagy az őshazában visszamaradt magyar töredékeket, vagy vogulokat talált; a lóhúsevést pedig rájuk vonatkozólag a Riccardus-féle jelentés külön kiemeli: *equinas carnes comedunt*.

A vogulokra vonatkozólag maradt fenn egy nevezetes történeti emléke is a lóhúsevésnek, amelyről azonban Zichy a vogul lótarítás emlékei között nem emlékezett meg. Egy 1715.-iki orosz forrás szerint ugyanis a kondai vogulok a megtérés feltételei között azt is kikötötték, hogy nekik a lóhúsevés továbbra is megengedtesse.¹¹ Mivel pedig azt Zichy is elismeri, hogy lovaik az ősgoroknak is voltak, ha ezek szerinte csak ritka kivételes tulajdönt képezték is náluk, akkor nyilván lovakat is áldoztak, mert hisz minden nép a legbecsesebb állatait szokta az isteneknek áldozni, így tehát egyáltalán nem szükséges feltenni, hogy

¹⁰ A honfoglaláskori sírokban is csak a ló feje és a lábai szoktak meglenni.

¹¹ V. ö. Munkácsi, VöNGy I. 0103—0104, II. 0433/34.

a vogulok és osztjákok a lóáldozatot a tatároktól tanulták el. — Lóhúsevésről pedig csak „nagy lótenyésztő“ népnél lehet szó, mert bizonyára nem a Zichy által feltételezett parádés lovakat ették meg. Különbösen is ethnologiailag teljesen elhibázott annak a feltevése, hogy az ősugoroknál, vagy akár az ősmagyaroknál a nemzetségfők, fejedelmek életmódjuk tekintetében a legcsekélyebb mértékben is különböztek volna a többiektől: a görög hőskorszak királyai sem éltek másképpen, mint alattvalóik; a vogulok és osztjákok fejedelmeiről pedig ezt a náluk járt utazók leírásaiból tudjuk. Arról pedig szó sem lehet, hogy a ló-tartás az ugorkorban vagy akár az ősmagyaroknál valami költséges passzió lett volna, amit csak gazdagabbak engedhettek meg maguknak. Ebben a korban a ló-tartás még semmibe sem került, még csak istállóról vagy karámról sem kellett gondoskodni. A lovak őrzése pedig — nyájállatokról lévén szó — szintén nem igényelt sok embert: F. von Schwarz említi (i. m. 84.), hogy turkesztáni útján gyakran látott több ezer lóból álló menéseket néhány 12—15 éves fiú felügyelete alatt.

Ha a juh- és lónyájak tartása költséget nem is okozott, viszont birtokuk gazdagságot jelentett, amint ez minden állattenyésztő népnél így van. Ha tehát az ősugorok rátértek a nyájállatok tartására, akkor voltak is nyájai és törekedtek is ezeknek a birtokára, végre is ez általános emberi tulajdonság. Így tehát bizonyára nem maradtak el a minden állattenyésztő nép életében nagy szerepet játszó nyájrablások, aminek következtében kifejlődhetett az ősmagyarokban a harcias, támadó szellem. A ló mindenkor aktív népek háziállata volt: „Passive, nur empfangende Völker bedürfen des Pferdes nicht“ jegyzi meg Much (i. m. 288. l.). Ez így is van. A lovaglásnak az emberi szellemre való átalakító hatását találóan jellemzi. A. Ecker:¹² „Eine gewaltige Kraft ist (mit dem Pferd) in seinen Dienst getreten und es ist sehr natürlich, dass, auch das Bewußtsein dieser Kraft den Reiter erfüllt. Wer einmal in seinem Leben auf einem guten Pferd dahingejagt ist, hat wohl dieses stolze Gefühl einer ihm zugewachsenen Kraft, ein wahres Herrschaftsgefühl empfunden. In seiner Weise hat auch Mephisto dieser Empfindung Ausdruck verliehen, wenn er sagt:

„Wenn ich sechs Hengste zahlen kann,
Sind ihre Kräfte nicht auch meine?
Ich renne zu und bin ein rechter Mann,
Als hätt' ich vierundzwanzig Beine“.

¹² Ecker: Das europäische Wildpferd und dessen Beziehungen zum domestizierten Pferd. Globus 34, 9.

Etwas von diesem Herrschaftsgefühl verbleibt auch dem Reiter, wenn er herabgestiegen: der Kawallerist ist stolz und pflegt mit einiger Geringschätzung auf denjenigen herabzusehen, dem nur ein einziges Muskelsystem dienstbar ist, während er über deren zwei gebietet“. Így tehát az ősi lótenyésztés az ősmagyar-ság lelki habitusára is jellemző: ha a harcias, magabizó, rátarti lovasszellem nem lett volna már meg az ősmagyarságban is, a magyarságnak a századok során el kellett volna pusztulnia, és a magyar nyelvnek el kellett volna tűnnie azok között a sokszor magasabb kultúrfokot képviselő népek között, melyekkel a magyarság hol baráti, hol ellenséges érintkezésbe került már történetének kezdetén . . .

Talán hajlandó volna valaki arra a feltevésre, hogy az ugorkorban és később a voguloknál és osztjákoknál a lovat csak szent állatként tartották a nemzetségfők, hogy bizonyos alkalmakkor az isteneknek áldozzák. Ezt a feltevést azonban teljesen kizárja az a körülmény, hogy a lovaglásra vonatkozó szókészlet egyezik az obiugor nyelvekben és a magyarban. Még Zichy is kénytelen elismerni ezt a *ló*, *nyereg* és *ostor* szavainkra nézve. Ez tehát azt mutatja, hogy a ló nem valami szent állat volt, hanem elsősorban is profán célokra szolgált. A három szó közül kulturtörténeti tekintetben legnevezetesebb a *nyereg* szó. Nyeregre ugyanis a lovak pásztorának szüksége nincs: a lópásztorok mindenütt szőrin ülik meg a lovat. Erre az alkalmatosságra csak a lovas harcosnak van szüksége, akinek nemcsak a lóra kell ügyelnie, hanem a ló hátán az ijjat is kezelnie kell tudni; mindkét keze el lévén foglalva az ijjal és a nyállal, számára a biztos megülést csak a nyereg teszi lehetővé. Ez a magyarázata annak, hogy az ókorban a nyerget csak az iráni és töröktatár igazi lovas-harcos népek használták, ellenben a görögök, rómaiak, kelták (híres lótenyésztők voltak) és a germánok eredetileg szőrin ülték meg a lovat (Schradler, Reallexikon 706.); a nyereg használata keletről elterjedt, később a nyugati népek körében is. A *nyereg* szó és a tárgy megléte arról tanuskodik, hogy az ugorok, illetve az ősmagyarok már lovas harcosok voltak. Lovas harcossá azonban nem lehet valami zsákmányoló életmódot folytató halászféle ember máról holnapra; ahhoz hogy valaki a vágató ló hátán kezelni tudja az ijjat, ezt a mesterséget gyerekkorától kezdve gyakorolnia kell, ez pedig csak nagy lótenyésztő népnél lehetséges. Elméletileg ugyan feltehető volna, hogy az ősugorok török kulturhatás folytán lettek lótenyésztő néppé; ennek a feltevésnek azonban a legcsekélyebb alapja sem volna, mert hisz régi török jövevény-

szavak az ugor nyelvekben nincsenek. Ellenben vannak ezen nyelvekben iráni jövevényszavak; mivel pedig az iráni népek is nagy lótenyésztést folytató lovas népek voltak, a lótenyésztést bizonyára iráni népektől vették át az ugorok.¹³

A *ló*, *nyereg*, *ostor* egyeztetések már Munkácsinál és Szinyeyinél is szerepeltek. Érthetetlen számomra, hogyha Zichy ezeket elfogadta, miért veti el azokat a nyelvészetiileg teljesen kifogástalan egyeztetéseket, amelyekkel Mészöly ezt a sorozatot kiegészítette. Végre is nyelvészeti egyeztetések helyességének legfontosabb kritériumaként általánosan azt szokás tekinteni, ha az egyeztetett szók nem magukban állanak, hanem egy határozott fogalmi körbe tartoznak bele. Szerepelt azonban már a korábbi irodalomban a *másodfű*, *harmadfű* kifejezés is, sőt még Zichy korábbi munkájában is ott olvasható ez a mondat: az ugorkor lóneveléséről „tanúskodnak a *másodfű*-, *harmadfű*- (-ló) kifejezések, melyek az obiugor nyelvekben szintén megvannak“ (i. m. 4.). Most pedig, amikor arról volna szó, hogy ebből a nyelvészeti egyeztetésből levonjuk az őstörténeti tanulságokat, ami bizony a „törökös ethnikumú“ magyarság ábrándképének szétfoslását jelenti, — hisz ezért is élénkült meg a vita annyira ebben a lóügyben —, akkor Zichynek már aggályai támadnak. Idézett cikkében (M. Ny. XXVII. 12.) már nem hiszi, hogy a *másod-harmadfű* kifejezést eredetileg csakis a lóneveléssel kapcsolatban használták, mert „ezt az életkorjelölést a magyarban a régiségben és a népnyelvben egyaránt többféle háziállatra alkalmazzák“. Ez igaz (marhára és számárra); azonban az ugorkorban más állatra nem igen használhatták, mert hisz a juhon és lovon kívül más háziállatuk az ősugoroknak aligha volt, legalább is a nyelvben ennek nyoma nem maradt. (Ebre bizonyára nem használták ezt a kifejezést). A *juh* azonban az állattenyésztő népeknek vágóállatja, amely a harmadfű kort bizony nem igen éri meg, és nálunk sincs arra adat, hogy a juhot *másodfű*, *harmadfű* (!) juhnak mondták volna; és végül a *másodfű-harmadfű* kifejezés az obiugoroknál csupán a lóra használatos, így tehát semmi kételyünk nem lehet abban a tekintetben, hogy eredetileg is csupán a lóra vonatkozhatott.

Mészöly Gedeon megvilágította, hogy a *gyermek* szó meg-

¹³ Feltevésünk helyességének részletekbe menő nyelvészeti bizonyítását az olvasó Munkácsi idézett cikkében találhatja (Ethn. XLII 12—20). Munkácsi fejtegetései alapján az ősmagyarság népi kultúráját még az általunk előadottnál is magasabbrendűnek kell gondolnunk, ez különösen az ökrös szekér meglétéből következtethető.

felelője az obiugor nyelvekben csikót jelentvén, miért volt a régiségben a csikónak az elnevezése *gyermekló*. Zichy Gombocz egy újabb értekezésére hivatkozva valószínűnek tartja (M. Ny. XXVII. 19.), hogy a magyar *gyermek* szó egy feltételezett bolgár-török *d'žermik* alakból származott. Nem vonom kétségbe, hogy ilyen alak formailag feltehető, azonban, hogy a magyar *gyermek* szó ebből a feltételezett alakból származott volna, annak a valószínűsége jóformán a semmivel egyenlő. A magyar nyelv bolgártörök jövevényszavai közül ugyanis hiányoznak a rokonságra vonatkozó elnevezések, így tehát nem tehető fel, hogy ilyen, a családi életből való intim szót bolgártörököktől kölcsönöztünk volna. Ellenben teljesen beleillik ez a szó a magyar nyelvnek a családi életre és rokonsági fokozatokra vonatkozó igazán gazdag finnugor eredetű terminológiájába. Korábban Gombocz Zoltánnak is ez volt a felfogása a *gyermek* szóról.¹⁴ Hogy pedig Gombocznak ez a korábbi felfogása volt a helyes, azt minden elfogulatlan ember számára szinte kézzelfoghatóan demonstrálta Mészöly Gedeon, irodalmi adatot hozván fel arra, hogy a vogul anya is *n'aßramakam* 'csikócskám' szóval emlékezik meg gyermekéről, amely szó alakilag is teljesen megfelel a magyar *gyermekem* szónak.

Az ember ivadékát csak lovas nép nevezhette el csikónak és a csikónak régi és népnyelvi *lófi* elnevezése, amelynek a vogulban is van pontos megfelelője, szintén csak olyan népnél képzelhető el, amelynél a lónak nagy becsülete van, különösen ha az prima ló, *főló*. Azt hiszem nincs két olyan nyelv az indogermán nyelvek között, amelyekben bármely háziállatra vonatkozó egyező kifejezések ilyen gazdagon volnának képviselve, mint az ugor nyelvekben a lóra vonatkozók. És nekünk mégis azt kelljen elhinnünk, a minden-török elmélet kedvéért, hogy a ló őseink számára olyan mesebeli állat volt, mint az oroszlán! De nemcsak a lóra vonatkozólag van gazdag szókészlete az ugor nyelveknek, hanem még a lóraülést is egy speciális igével fejezték ki (Simónyi mutatta ki): azt hiszem egy indogermán nyelvben sincs ennek a tevékenységnek a kifejezésére külön szó, sőt talán még a török nyelvekben sem. Zichy azt az ellenvetést teszi, hogy a régi magyar *ellik* 'lóra ül' szó megfelelőjének a vogulban és osztjákban 'hajóra száll' jelentése is van. Az eset hasonló, mint a magyar *másod-*, *harmadfü* kifejezéseknél, csak hogy itt az obiugor nyelvekben alkalmazták az eredeti 'lóra ül' kifejezést másra: a hajóra. Hogy az igének eredeti je-

¹⁴ V. ö. Gombocz, Bulg.-türk. Lw. 191.

lentése csak „lóra ül” volt, azt abból következtethetjük, hogy a régi magyarban csak a „lóra ül” jelentése volt meg. Ha jól ítélem meg a dolgokat, akkor erre nézve a magyar nyelv egy másik érvet is szolgáltat: A lóraülésnél a megnevezésre szolgáló képzet bizonyára nem volt más, mint „szétterpesztet lábakkal ül”. E tekintetben hivatkozhatom a ló és lovas legrégibb irodalmi említésre a Rigvédában, amely szintén ezt emeli ki. A német fordítás szerint: „Die Männer spreizten die Schenkel auseinander, wie die Weiber bei der Kinderzeugung”.¹⁵ A most is használatos *elleni* igénket az Et.Sz. ismeretlen eredetűnek mondja. Nézetem szerint erre semmi okunk nincs, mert a szó mai jelentése a *lóra elleni*, vagyis „szétterpesztet lábakkal lovon ülni” kifejezésből is származhatott. Ismeretes, hogy nemcsak fekvő helyzetben szoktak a nők szülni, hanem szétterpesztett lábakkal állva, térdelve, vagy guggolva is, sőt azt is mondhatjuk, hogy az utóbbi formája a szülésnek a népnél most is elterjedtebb; a Rába mellékén Vas megyében pl. csak az első gyermeküket szokták a nők ágyban fekvő helyzetben szülni; a rómaiaknál és a germánoknál is a szétterpesztett lábakkal térdelve való módja a szülésnek volt az általános (Schraeder, Reallexikon 348—49.). A szülés ezen módjának euphemisztikus vagy metaforás elnevezésére szolgálhatott eredetileg az „elleni” ige, amelyet azután átvittek és specializáltak bizonyos állatokra. Ezen magyarázat helyességét bizonyíthatja az a körülmény is, hogy csupán azokra, az állatokra használják az „*ellik*” igét, melyek álló helyzetben szülnék; kutyára, disznóra, macskára általában nem mondják, hogy megellett. — Nyilvánvaló, hogy ilyen jelentésfejlődés csupán lovas népnél lehetséges, és az sem kétséges, hogy ennek a jelentésváltozásnak már nagyon ősinek kell lennie.

Finnugor eredetű a *fék* szó is. Nem kétséges, hogy a *fék*, mint tárgy már az ugorkorban is megvolt; ha a megfelelő szó nincs is még az obiugor nyelvekben (a „fék” fejrevalót jelentett), azért egykor meglehetett. Amelyik népnek ugyanis nyerge már volt, az a féket is ismerte. A nyugati népeknél eredetileg, úgy látszik, a fék sem volt ismeretes, hanem a ló sörényébe, nyakába kapaszkodott a lovas (v. ö. Schraeder, Reallexikon 976.), ellenben a Rigvéda fentidézett leírásában a fék már említve van az ostorral és nyereggel együtt.¹⁶ Ez a három lófelszere-

¹⁵ V. ö. Schraeder, Sprachvergleichung und Urgeschichte 3. II. 158.

¹⁶ Azt hiszem, hogy a *sádó* kifejezését a Rigvédának nem „Sitz” szóval kellett volna értelmezni, mint a német fordító teszi, hanem a „Sattel” szóval. Abban a két sorban ugyanis, amelyben ez a szó előfordul, a ló felszerelése van leírva: „auf dem Rücken der *sádó*, in den Nüstern der Zaum,

lési tárgya az ugorkor lovasának is mindenesetre megvolt. Hogy *kengyele* is volt-e, az már bizonytalan. Azt ugyanis a rendelkezésemre álló irodalomból nem sikerült megállapítanom, hogy az iráni népek ismerték-e használatát. Az pedig nem kétséges, hogy a Nyugaton a kengyelt csak a hunok révén ismerték meg; először a VI. században van említve (v. ö. Schrader, Reallexikon, 819.). Ha iráni népek ismerték már a kengyelt, akkor az ősgorok átvehették tőlük a nyereggel, fékkel és ostorral együtt. Ha nem, akkor a magyarok csak török népekkel való érintkezésük során ismerkedhettek meg vele. A szó nincs meg az obiugor nyelvekben, de mindenesetre finnugor eredetű, „bőrhárisnya alja” jelentésben; az eredeti elnevezés azonban azt is tanúsíthatja, hogy a magyarság azzal a néppel, amelytől a tárgyat átvette, intenzív nyelvi érintkezésben nem állott, mert különben a szót is átvette volna (v. ö. a szláv eredetű *patkó* és *zabla* szavainkat).

Zichy István gróf felfogása szerint a magyarságot egy nagy állattenyésztő néppel, a bolgártörökkel való érintkezés alakította át lovas néppé. Zichy álláspontjához csatlakozott Hóman Bálint is. Németh Gyula ezzel szemben teljesen Mézőly felfogását követi: a magyar-ugorokat főleg zsákmányoló életmódot folytató lovas-népnek gondolja, „mely lényegében egészen más nép volt, mint a mai vogulok és osztjákok”. Szerinte ugyanis „oly néppel, mely a mai vogulok és osztjákok színvonalán áll, egy török nép nem is tudott volna mit kezdeni” (i. m. 125.). Ez bizonyára így van; azonban meg kell jegyeznünk, hogy Németh Gyulának az ugor-magyarok gazdasági állapotára vonatkozó felfogása nem áll összhangban az ősmagyarok társadalmi berendezettségéről vallott felfogásával. — Zichy említett cikkében újból hangsúlyozza, hogy a magyarság a jövevényszavak tanúsága szerint csupán a bolgártörökséggel való érintkezés következtében alakulhatott át nagy állattenyésztő lovas néppé. Zichy elméletének azonban ép az az alapvető tévedése, hogy az állattenyésztésre vonatkozó jövevényszavak vallomását teljesen helytelenül értelmezi. Elfeledkezik ugyanis arról, hogy nemcsak nomádok, vagy — mondjuk — pásztornépek foglalkoznak állattenyésztéssel, hanem földművesek is; a magyar nyelvnek bolgártörök jövevényszavai pedig arról tanuskodnak, hogy a magyarság nem bolgártörök pásztornéppel állott benső érintkezésben, hanem bolgártörök földműves néppel: a magyar nyelvnek ugyanis nemcsak a földművelésre

auf dem Hinterteil ihre Peitsche (?)“ (V. ö. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte 3, II. 158.)

vonatkozó bolgártörök jövevényszavai utalnak paraszti kultúrára, hanem az állattenyésztésre vonatkozók is. Mivel Zichy fejtegetései azokra, akiknek megfelelő néprajzi tájékozottságuk nincs, nagyon megvesztegetően hangozhatnak, fenti tételünket a következőkben részletesen bizonyítani óhajtjuk abban a reményben, hogy ezzel ezt a téves tanítást véglegesen kiküszöbölhetjük a magyar őstörténetből.

Ha végigtekintünk az állattenyésztésre vonatkozó bolgártörök jövevényszavainak jegyzékén, az első, ami szembeszökik, hogy abban nagyon sokféle — mondhatnám összes — háziállataink képviselve vannak. A nagy állattenyésztő nomádnépeknek azonban nem annyira sokféle állatjuk van, hanem inkább sok. A jegyzékben a legtöbb jövevényszó a *szarvasmarha* tenyésztésére vonatkozik: *bika*, *ökör*, *tinó*, *tulok*, *ünő*, *borjú*. Zichy ideszámítja a *sajt*, *túró*, *iró* szavakat is, azonban problematikus, hogy ideszámítandók-e, mert ezek a szavak más tejelő állat tejének a felhasználására is vonatkozhatnak. A szarvasmarha nemének és korának állapotára vonatkozó bolgártörök jövevényszavak nagy száma azt tanúsítja, hogy a szarvasmarhának rendkívüli jelentősége volt annak a bolgártörök népnek a gazdaságában, amellyel a magyarság érintkezésben állott. A szarvasmarhát pedig nem a „nagy állattartó lovas népek” tenyésztik Euráziában, hanem a földműves népek.¹⁷ Ökörrel szántanak és az ökör húzza a szekeret is. A lónak munkaállattá való — hogy úgy mondjam — szociális lezülése sokkal később következett be. Így tehát a szarvasmarha fogalmi köréhez tartoznak tulajdonképp *eke* és *tengely* szavaink is bolgártörök jövevényszavaink sorában, sőt bizonyos tekintetben a földművelésre vonatkozó egész bolgártörök eredetű szókészletünk.

Szarvasmarhatenyésztésük az igazi lovas nomádnépeknek nincs is; a török *öküz* ~ *ökür* > magyar *ökör* is indogermán eredetű szó (v. ö. Németh i. m. 94.) és ilyen esetleg más idetartozó török szó is. „Das strenge Reiternomadentum“, írja Peisker Middendorf és Vámbéry nyomán, „kennt keine Rinderzucht. Das Rind verdurstet bald, es ist nicht schnellfüssig und ausdauernd genug, um die ungeheuren Wanderungen mitmachen zu können; es ginge an Erschöpfung zugrunde, bevor es im Frühjahr die Sommerweiden und im Herbst die Winterquartiere erreicht haben würde. Auch bietet ihm die Steppe

¹⁷ V. ö. Ed. Hahn, Die Haustiere 1896, 95 és Much, Die Indogermanen 2, 287: „Aus allem, was wir über die Bedeutung des Rindes sagen können, (geht hervor) dass es das eigentliche Tier des Ackerbauers ist, also alle Völker, bei denen es in entsprechender Zahl erscheint, als Ackerbauvölker kennzeichnet“.

für den Winter keine entsprechende Nahrung und der Hirt hätte keinen besonderen Nutzen, weil das wandernde Rind keine oder wenig Milch gibt und als Tragtier dem Pferd und Kamel an der unerläßlichen Schnelligkeit bedeutend nachsteht“.¹⁸ Azért sem kedvelik török pásztornépek a szarvasmarhát, mert télen nem tudja eleségét a hó alól kikaparni, mint a juh, a ló és a teve, a „nagy állattenyésztő“ népek igazi nyájállatai. Török népek az utóbbi állatok tejét is többre becsülik, mint a szarvasmarháét.¹⁹

Disznótartásra vonatkoznak bolgártörök jövevényszavaink sorában *disznó*, *ártány*²⁰ és *serte* szavaink. Zichy (M. Ny. XXVII. 13.) a *kan* szót is említi, erről azonban eddig még nem hallottuk, hogy bolgártörök eredetű. Semmiféle nomádnépnek sertésitenyésztése nincs és nem is volt, a disznó a steppén nem is tudna megélni: a sertés tipikusan az erdősvideki földmives népnek vágóállata.²¹ Az indogermán nyelvek közül csak azoknak van közös szavuk a házi disznóra, amelyekben a földművelésre és erdei fákra vonatkozó ősi szókészlet is megvan. A disznótartásra vonatkozó szókészletből azonban az is következik, hogy annak a bolgártörök földművesnépnek, amellyel a magyarság érintkezésben állott, erdős vidéken kellett laknia, mert a disznót a közép- és ókorban csak olyan vidékeken tenyésztették, ahol tartását, hizlalását a makkoltatás megkönnyítette. Másrészt pedig a zoologusok ítélete szerint a disznótartás megtelepedett életmódot tételez fel, mivel a disznó kényesebb bármely háziállatunknál (v. ö. Hirt, i. h. Feist, i. h.).

A bolgártörökök kecske tenyésztéséről tanúskodnak *kecske* és *olló* szavaink. Bizonyára tartották a steppelakó török lovasnépek is, de a földművesek is mindenütt tenyésztették.

¹⁸) J. Peisker, Die älteren Beziehungen der Slawen zu Turkotaren und Germanen (Vierteljahrschrift f. Sozial- u. Wirtschaftsgesch. 1905. 11).

¹⁹ V. ö. Byhan: Buschan, 'Illustrierte Völkerkunde'. II. 1. 347. l.

²⁰ Az *ártány* szó megfelelője a török nyelvekben csak herélt állatot jelent; hogy azonban a szónak a magyarban kezdettől fogva 'herélt kan' volt a jelentése, azt két körülményből következtethetjük: Már a garamszentbenedeki apátság 1075.-i alapítólevelében említve van a bihari *Artánd* községnek sertésitenyésztése, egy 1334.-i oklevél szerint pedig a korábban *Rikalch*-nak nevezett községet azért nevezték el *Artánd*-nak, mert lakosainak disznót kellett az apátság részére szolgáltatniok. (V. ö. ZONF. VI. 36.) — Más állatra az *ártány* azért sem vonatkozhatott, mert azokra az állatokra, amelyeket földművesek herélni szoktak, speciális szó került át a bolgártörökből nyelvünkbe.

²¹ V. ö. Much i. m. 262/63; Schrader Reallexikon 745/47, Sprachvergleichung und Urgeschichte 3 II. 220; Hirt, Die Indogermanen I. 288/89; S. Feist, Kultur der Indogermanen 162.

Juhtenyésztésre vonatkoznak *kos*, *ürü*, *toklyó* és *gyapjú* szavaink. Bizonyos, hogy a juh a steppelakó pásztornépek legnevezetesebb állata a ló mellett. Tenyésztették azonban a ló mellett már az ősmagyarok is. De természetesen nemcsak „nagy állattenyésztő” lovas népek, hanem paraszt népek is tartották. A *gyapjú* szó világos bolgártörök hangalakja pedig amellett tanuskodik, hogy a juhtenyésztésre vonatkozó régi török jövevényszavaink is ugyanannak a bolgártörök földműves népnek a nyelvéből kerültek hozzánk, amelyből valók a földművelésre és paraszti állattartásra vonatkozó török jövevényszavaink.

Török nomádnépeknek a juh és a ló mellett legnevezetesebb állata a *teve*. Ilyen népekkel a magyarok is érintkezésben állottak, így tehát valamennyire megismerkedhettek vele, de hisz az *oroszlán* szót is megismerték. Hogy azonban gazdasági életükben nevezetesebb szerepet nem játszott, arra abból is következtethetünk, hogy Magyarországra nem került el: ha a magyarság egy steppelakó török nomádnép hatása alatt alakult volna át lovasnéppé, akkor állatállományunkból a teve sem hiányoznék.

Hogy a magyarság mint kész lovasnép került érintkezésbe egy bolgártörök földműves néppel, azt nemcsak a lóra vonatkozó ősi kifejezések nagy száma tanúsítja, hanem az a „sajátosságos” jelenség is, — hogy Zichy grófnak egy korábbi nyilatkozatát idézzem — „hogy a magyar nyelvnek a ‚bolgártörök érintkezések’ korából a lóval, annak tartásával és használatával összefüggő kifejezése alig van” (Zichy i. m. 50.). „Ilyenek volnának talán *szür*(-ke) és *tar*(-ka) mint lószínek”, írta korábban Zichy; most már határozottan állítja (M. Ny. XXVII. 13.) hozzávéve a *kék* és *sárga* szavakat is. Korábbi habozása nagyon is indokolt volt, mert hisz a *tar* semmiféle török nyelvben nem lószín, hanem ‚kopaszt jelent, a *szür*(-ke) szóról pedig eddig sehol sem volt még alkalmam olvasni, hogy török jövevényszó, a *kék* és *sárga* idesorozása pedig több mint problematikus. Korábban a *gyeplő* szóról is úgy vélte Zichy, hogy aligha vonható ide, lévén eredeti jelentése ‚kötél, zsinór, fonál’. Újabban már határozottan ideszámítja azzal az indokolással, hogy a megfelelő csuvas eredetű cseremisiz szónak is megvan ez a jelentése (ez a körülmény Zichy előtt korábban is ismeretes lehetett, mert hisz meg van említve Gombocznál). A baj az, hogy a csuvasban és semmiféle török nyelvben nincs meg a ‚Zaum’ jelentése a szónak, így tehát a cseremisizben nyilvánvalóan a magyartól teljesen független jelentésfejlődéssel állunk szemben. Annál is inkább valószínű ez, mert hisz a régi és népnyelvből a

magyarban is ismeretes a szónak eredeti „kötél” jelentése: most sem kantárszárat, hanem kocsigyepelőt jelent a *gyeplő* elsősorban. A környező szláv népek és a németek sem a *gyeplő* szót vették át tőlünk „Zaum, frenum” jelentésben, hanem a *kantárt* (v. ö. Berneker Et. Wb. 482.). Ez tényleg török szó, azonban kérdéses, hogy bolgártöröknek tekinthető-e, a csuvasból ugyanis kimutatva nincs, valami bolgártörök hangsajátságot pedig nem tüntet fel. Azon szavak közül, amelyeket Zichy felemlít, ez az egyetlen, amely kapcsolatban van a lóval, de nem a lótenyésztéssel, hiszen iparcikknek tekinthető: *féken* a primitív kötélféket értjük, míg a *kantár* a szíjból készült lószerszámot jelenti. Van azonban egy bolgártörök jövevényszavunk, amely tényleg a ló tenyésztésével kapcsolatos, azonban — úgy látszik — Zichy figyelmét elkerülte: ez a *csökönyös*, amely szó a török nyelvekben és a csuvasban is a lóra vonatkozik (v. ö. Gombocz B. T. L. 64.). Esetleg ideszámítható a *béklyó* szó is, amelynek több török nyelvben „Fußeisen, Fußkette” a jelentése, a csuvasban orosz értelmezés szerint: „kurta kötél” (v. ö. Gombocz, B. T. L. 42—43.).

Szóval végeredményben török jövevényszavaink közül csak kettő-három hozható kapcsolatba a lóval. Figyelembevétel a szarvasmarhára vonatkozó bolgár-török jövevényszavak nagy számát, megállapíthatjuk, hogy ez a két-három szó egyáltalán nem nyújt lehetőséget Zichy tételének a kimondásához, amely szerint a „kóborló halász-vadász” ősmagyar nép bolgártörökökkel való érintkezés során alakult át „nagy állattenyésztő lovas” néppé. Megemlékeztünk már fentebb a lótenyésztéssel kapcsolatos szláv jövevényszavainknak nagyon is jelentős számáról. Annak a bolgártörök népnek az életében, amellyel a magyarság érintkezésbe került, a ló nyilván még akkora szerepet sem játszott, mint az Alföld honfoglaláselőtti szláv lakosságánál. Az utóbbiak lótenyésztéséről ugyanis nemcsak a lóra vonatkozó szláv jövevényszavaink tanuskodnak, hanem több alföldi helynevünk is.²² Bizonyára avar hatás alatt tértek át a magyarországi honfoglaláselőtti szlávok a nagyobbarányú lótenyésztésre.

A felhozottakból világosan kitűnt, hogy nem „nagy állattenyésztő” lovasnép volt az a bolgártörök nép, amellyel az ősmagyar nép érintkezésbe került, hanem marha-sertéstartó letelepült életmódot folytató tipikus parasztnép. Hogy a vetésben a legelő állatok kárt ne tegyenek, bizony meg kellett őket *béklyózni*, *karámba* terelni, sőt még istállózták is állatjaikat, amint

²² V. ö. ZONF VI. 27. l. *kon6*, *konjar6* címszavakat és 9. l. 14. §.

ezt *ól* szavunk tanúsítja. A steppe „nagy állattenyésztő” népei ezeket a berendezéseket bizony nem ismerik, hisz semmi szükségük nincs rájuk.

Láttuk, hogy Zichy a vogulok és osztjákok mai életviszonyaiból akart következtetni az ősmagyarok életviszonyaira, jöllehet ezen népek ma egész más természeti viszonyok között élnek, mint élhettek egykor az ősmagyarok. Azok a természeti életfeltételek, amelyek a csuvas nép életmódját meghatározzák, egyáltalán nem változtak, így tehát bizonyos következtetések mai életviszonyaikból egykori gazdasági állapotukra nagyon is helyénvalónak látszanak. Byhannál azt olvasom róluk: „Im Ackerbau sind die Tschuwaschen ihren russischen Nachbarn in bezug auf sorgsame Bestellung, rechtzeitiges Ernten und Dreschen, reichliches Düngen weit überlegen ... Die Viehzucht dagegen betreiben sie in lässiger Weise; Schafe und Rinder füttern sie im Winter mit Stroh, mit Heu nur die Pferde, welche wenig leistungsfähig sind. Dafür ist die Hühnerzucht (v. ö. magyar *tyúk* szavunkat), welche Sache der Frauen, sehr bedeutend...”²³ Az a nép, amely az oroszokat még manapság is felülmulja a földművelés terén, mindig is parasztnép volt. Ettől a néptől, amely az állattenyésztést csak immel-ámmal űzi és amelynek a lovai ma sem érnek semmit, a magyarság a „nagy állattenyésztést” bizony meg nem tanulta volna, és ha a magyarság nem lett volna már előzőleg is lovas nép, a bolgártörökséggel való érintkezés révén sohasem lett volna azzá.

Összefoglalva az elmondottakat, az ősmagyarokat állattenyésztő népnek tekinthetjük, amely idényszerűleg halászattal és vadászattal is foglalkozott, de némi földművelése is volt.²⁴ Valószínűleg olyasféle életmódot folytattak, mint a régi germánok, akik szabad férfihoz méltó foglalkozásnak csupán az állattenyésztést, vadászatot és a harcot tekintették, a földművelést pedig az asszonyokra, öregekre, gyengékre és rabszolgákra bízták.

(Folytatjuk.)

Moór Elemér.

²³ Buschan, Illustrierte Völkerkunde³, II. 896/97.

²⁴ Munkácsi (Ethn. XLII. 18) azon feltevésében nem tudok osztozni, hogy az ősmagyar népnél már a foglalkozások megoszlásában gyökerező társadalmi osztályok is kialakultak volna.